

“בְּבִשְׂרֵי שְׁלֵמֹתַי אֶת חֶרֶן עוֹלֵי עָרָב”: ההתקרבות האשכנזית כתגובת נגד לשיח הקורבני המזרחי

אלון גן

דומה שבשנים האחרונות הפך השיח הקורבני לדרך המלך של עיצוב הזהות הישראלית. קבוצות שונות בחברה הישראלית מאמצות זהות קורבנית ומגדירות את עצמן כקורבנות הציונות. הפלסטינים מגדירים את עצמם כקורבנות הנכבה, המזרחים כקורבנות ההגמוניה האשכנזית, הקיבוצניקים כקורבנות האתוס הקולקטיביסטי, אנשי הפריפריה כקורבנות המרכז השבע, ועוד ועוד. תהליך ההתקרבות שפוקד את החברה הישראלית ותהליך התבלטותו ההולכת וגוברת של השיח הקורבני במסגרת מבעי השיח הציבורי ניצבים ברקעה של מסה זו, המבקשת לעסוק במוטיב אחד מתוך מכלול מאפייניו של לקסיקון השפה הקורבנית. אבקש להתחקות אחר תופעה שבה מי שנתפס כ"מקרבן" בעיני ה"קורבן" מבקש גם הוא לאמץ תודעה קורבנית.

המתח העדתי בין אשכנזים למזרחים¹ הוא אחד ממוקדי השעשעים העמוקים ביותר בחברה הישראלית. מתח זה מהווה מצע לשיח ביקורתי של חוקרים והוגים (מרביתם משתייכים לזרם המזרחי הרדיקלי ולתנועת הקשת המזרחית), המציגים בדרך כלל בצורה דיכוטומית את יחסי הכוחות בין האשכנזים, הנתפסים כנציגי ההגמוניה השלטת שהכתיבה וממשיכה להכתיב את סדר היום הלאומי, לבין המזרחים, המוצגים כקורבנותיו של סדר יום זה. מסה זו מבקשת להצביע על מגמה

1 בספרות המחקר יש הגדרות שונות למושגים מזרחים ואשכנזים. אין ברצוני להיכנס לסבך הגדרות זה. אסתפק בהגדרה המסתמכת על האופן הסובייקטיבי שבו אדם או קבוצה מגדירים את עצמם. במובן זה אשאל את דברי גרשם שלום בנושא הגדרת מיהו יהודי: "יהודי הוא מי שרואה את עצמו כיהודי" (שלום, 1975, עמ' 591), ואחיל אותה על שיח הזהות העדתי: אשכנזי/מזרחי הוא מי שרואה את עצמו ככזה.

חדשה בשיח העדתי: כתגובת נגד לכתב האשמה המזרחי, המציג אותם כאליטה מקרבנת, מבקשים אחדים מהאשכנזים לאמץ זהות קורבנית ולהיות שותפים מלאים במועדון הקורבנות הישראלי.

בתחילת דבריי אציג בקצרה את השיח הקורבני המזרחי, ולאחר מכן אתמקד במוטיב ההולך ורווח במבעי תגובת הנגד האשכנזית: הרצון הגובר של חברי האליטות להיות שותפים לשיח זה, לא מהצד המקרבן אלא מעברו השני של המתרס.

השיח הקורבני המזרחי

הדיון הנפיץ בנושא "השד העדתי" בישראל ותרגומו של המתח הגלום בו למאבק דיכוטומי בין "אשכנזים" ל"מזרחים" מלווה את השיח הציבורי מראשית המפעל הציוני ועד ימינו. מתחילת שנות השבעים של המאה הקודמת אנו עדים למגמה גוברת והולכת של פיתוח תודעה מזרחית רדיקלית המבקשת למחות כנגד ה"נחשול", העוול והקיפוח, וכלפי הניסיון של מה שמכונה בקרב בעלי תודעה זו "ההגמוניה האשכנזית" למחוק את הזהות המזרחית ולהנציח את הפער בין שתי האוכלוסיות. בזיכרון הקולקטיבי הישראלי קיימות מעין תחנות יסוד, שבמהלך השנים הפכו לסימני דרך במאבק המזרחי ובעיצוב הזהות המזרחית: מאורעות ואדי סאליב, הפעילות של תנועת הפנתרים השחורים, "ברית המקופחים" בין מנחם בגין למזרחים שהובילה למהפך של שנת 1977, "נאום הצ'חצ'חים" של דודו טופז ותגובת הנגד המפורסמת של בגין בבחירות 1981, צמיחת המפלגות המזרחיות (תמ"י ואחר כך ש"ס), מאבקי הקשת הרמוקרטית המזרחית ולאחרונה שירי המחאה של קבוצת ערס פואטיקה.

דוברי "השיח המזרחי הרדיקלי" החלו במסע שחרור מתמשך ממה שהם ראו כ"פרויקט מפעל המחיקה" של ההגמוניה האשכנזית, שביקשה לטענתם להפוך את המזרחים (ואת הפלסטינים) לחוטבי העצים ושואבי המים של מה שהם כינו ה"אליטה" וה"ממסד". מאפייני "המאבק המזרחי" (כשם ספרו של הסופר וחוקר החברה הישראלית סמי שלום שטרית [2004], מהבולטים בעיצוב תהליך זה) זכו לתלי תלים של מחקרים, תערוכות, שירים, סרטי קולנוע וסרטים דוקומנטריים (ראו למשל, כסלו והספרי, 1994; לוי, 2013; נזרי, 2004; שוחט, 2001). לצורך המשגה והמחשה של עיקרי הטענות של שיח זה אציג להלן שני קטעים שכתבו שניים מהדוברים הבולטים של שיח זה – סמי שלום שטרית וחוקרת התרבות אלה שוחט –

וכן שלושה קטעים משיריהם של שלושה משוררים מזרחים צעירים. קטעים אלה הם מעין "מדגם מייצג" שנועד להמחיש הן את התוכן והן את ה"מנגינה" של דוברי השיח המזרחי הרדיקלי החדש. שטרית מציג את המזרחים כקורבנותיה היהודים של המהפכה הציונית האשכנזית [...] וממשיך:

יהודי ערב וארצות האיסלאם צורפו למהפכה הציונית האשכנזית בנסיבות עליהן לא הייתה להם כל השפעה, כדי לשמש מאגר אדם למאבק הדמוגרפי-טריטוריאלי של הציונות נגד הפלסטינים, וכדי לשמש בתפקיד הפרולטריון עליו נבנתה הכלכלה המודרנית הישראלית אשר מפרותיה הם אף פעם לא נהנו (שטרית, 2004, עמ' 269).

שוחט מדגישה גם היא את ההיבט החומרי, אך מוסיפה עליו את ההיבט התרבותי, וטוענת שהמזרחים הם תוצר שליטה ומחיקה של ההגמוניה האשכנזית המפלה: המזרחים הובאו לישראל בשל צרכים ציוניים-אירופאים. משעת הגעתם הם הופלו באופן שיטתי על ידי מנגנון שחילק את המשאבים שעמדו לרשותו מתוך העדפתם הברורה של יהודים אשכנזים על פני יהודים מזרחים [...]. ההגמוניה האשכנזית בישראל היא תוצר שליטתו של מיעוט מספרי שיש לו עניין בטשטוש 'מזרחיותה' של ישראל (שוחט, 2001, עמ' 141).

במקביל לשיח המזרחי המחקרי שביקש להמשיג את היות המזרחים קורבנות ותוצר של ההגמוניה האשכנזית, החלו משוררים צעירים לתאר את כאב המחיקה ולירות את חצי זעמם במקרבנים, כפי שמעידים שלושת קטעי השירים פרי עטם של רועי חסן, שלומי חתוכה וקלריס חרבון (ראו מסגרת להלן).

[...]	[...]	[...]
אתם מתים מפחד, משקשקים ששקח לכם את מה שגנבתם לאור היום את מה שגזלתם ממני, את העבר, ההוה והעתיד שלי את השפה שלי, את כבוד אם ואב הזהות שלי, אני אני לא סולחת לכם עדיו לא תביטו במראה ותגלו כמה אתם מלעריים חמדנים שכמותכם, איך הובלתם אותנו כצאן לטבח לגזזת, לעני, לסמים, לתלות, לפנוי מהבתים שלנו לשואה שלנו היהודים-העבריים. [...]	תקשיבו מרוקאים, שעל סבים שלכם בהיותם נערים ירו על הראש מכונות עם ארבע מאות רד קרני רנטגן במקום לפזר עליהם את קרני השמש; תקשיבו תימניות, שלבסבתות שלכן בהיותן אמהות חטפו תינוקות מחיקן כאלו הסירו מן העולם את השמש; לא במקרה נצב האישון בגלגל העין כמו דחליל בשדה: אחרי שקלים העפעפים מן הספורים והדמעות מתנקות מן העינים גם קרבנות הם עדים. (חתוכה, 2014)	במדינת אנשכנז אני מופלתה אני חפלה אני כבוד אני עצלן אני כל מה שלא היה פה פעם כשהכל היה לכן אני ההרס החרבן השד המזין העברון עם הכפה בבית המשפט אני קרבי צדיקים וקמעות אני ערס אני יאללה כפיים ומוסיקה זולה תת תרבות תת רמה [...] (חסן, 2013)
(חרבון, 2009)		

השיח הקורבני האשכנזי כתגובת נגד

כאמור, מטרת כתיבתה של מסה זו איננה לעסוק בוויכוח סביב טענות אלה, ויכוח טעון ואולי כבר לעוס לעיפה, ש"זכה" לאינספור מבעים, אלא לבחון ז'אנר אחד של ריאקציה אשכנזית כלפי כתב אשמה קורבני זה. בשפה תקנית ואקדמית אכנה תגובה זו ריאקציית ההתקרבנות האשכנזית. בשפה עממית ניתן לאפיין תופעה זו באמצעות הביטוי "למי יש יותר גדול", ולחלופין לראות בה מעין תחרות מסוג "קורבן נולד".

בחינה של עשרות מבעי תגובה אשכנזיים כלפי כתב האשמה המזרחי מצביעה על תופעה מעניינת: חלק מהאשכנזים מבקשים גם הם להתעטף בשמיכת הקורבנות ולהיות שותפים לשיח הקורבני, לא מהצד המקרבן אלא מעברו השני של המתנס. ניתוח מכלול תגובות הנגד של "השיח האשכנזי" כלפי השיח המזרחי הרדיקלי מלמד, שהטעון "גם אנחנו היינו קורבנות" משמש סוכן כפול: גם כסוג של טיעון נגד המבקש להמעיט בערך ה"בכיינות המזרחית" ולהעמידה בהקשר של רוח התקופה, וגם כרצון (מודע ולא מודע) להשתתף בתחרות הקורבנות ולהציג את הסבל האשכנזי כמשקל נגד מאזן לסבל המזרחי. מתפתחת כאן מעין תחרות קורבנית – מי סבל יותר מנחת זרועו של מכבש המחיקה של כור ההיתוך הבן-גוריוני.

אבקש לעמוד על חלק ממאפייני ז'אנר ההתקרבנות האשכנזית באמצעות ניתוח של כמה טקסטים רלוונטיים. סדרת הטלוויזיה של העיתונאי אמנון לוי "הפנים האמיתיות של השד העדתי" (2013) הייתה לעוד מאורע שהעצים את השיח הציבורי סביב השיח המזרחי. בין היתר, לוי תיאר את רצונו "להשתכנז", את הבושה שחש בהוריו ואת כאב מחיקת זהותו המזרחית למען רצונו להיות שייך ולציית לקוד ההתנהגות המצופה ממנו. בביקורת שפרסמה מבקרת הטלוויזיה אריאנה מלמד על סדרה זו היא מציבה את סבלה האשכנזי של משפחתה כמשקל נגד מאזן כלפי כתב האשמה המזרחי ומבקשת לשלול מלוי את המונופול על עמדת הקורבן. מלמד דורשת שלוי יכיר גם בכאבו של אביה האשכנזי:

כל מה ששמע אמנון לוי מהוריו, שמעתי מהוריי: אביו מכר ברגים וציפה שהבן יעבוד אתו בחנות. אבי קנה ברגים כאלה והרכיב איתם מסילות לוילונות שאמי תפרה באשדוד. על כל "פרענק פרח" ששמע אביו של לוי, שמע אבי עשרה "רומני גנב" [...] השלתי מעלי את המבטא האשדודי

והרומני גם יחד, התביישתי קשות בהוריי [...] (תירגעו, זה עבר לי) וחשבת שזהם מיושנים על גבול הפרימיטיביות [...] אינני מזרחית. אני רק אחת ממאות אלפי ילדי מהגרים, ובכלל מהגרת בעצמי, שבדיוק כמו ילדי המזרחים הצטוותה להשיל מעליה כל סממן של "ארץ שם" כדי להתקבל כאן. (מלמד, 2013)

מלמד מבקשת להקהות את חצי זעמו של לוי באמצעות שתי טענות משלימות:
א. את מה שהיה יש לבחון בקונטקסט היסטורי כולל. בחינה מסוג זה תאפשר לנו לראות שלא העדתיות היא המשתנה המסביר את הקושי, אלא כור ההיתוך הבין-גוריוני. אימוץ קוד ההתנהגות הצברי במקביל ל"מפעל המחיקה", תהליך שהסוציולוגית רבקה ברייֶוסף כינתה "דה-סוציאליזציה ורה-סוציאליזציה" (ברייֶוסף, 1969), התרחש ללא הברלי דת, גזע ומין ו... עדה. כולם עברו תהליך דומה, שבו הם נדרשו למחוק את זהותם הקודמת ולאמץ זהות חדשה.
ב. אבי לא סבל פחות מאביך ("על כל 'פרענק פרח' ששמע אביו של לוי, שמע אבי עשרה 'רומני גנב'"), ואני, בדיוק כמוך, התביישתי בהוריי ועשיתי כל מה שניתן כדי להשיל את עברי הגלותי ולאמץ זהות צברית.

ממש כשם שמלמד מבקשת להציב את משפחתה באותה דרגת "סולם ריכטר קורבני" של אמנון לוי, כך גם ישי שריד מבקש לתאר את כאבו האישי בשיר האוטוביוגרפי קרית שמונה, 1977 (שריד, 2014; ראו מסגרת). ישי שריד הוא בנו של יוסי שריד, שר חינוך לשעבר ואיש חינוך שעבר בצעירותו עם משפחתו לחיות שנים מספר בקריית שמונה מתוך תחושת שליחות. עובדה זו חשובה לענייננו, מכיוון שכוחו של השיר מקבל מעין משנה תוקף דווקא למול רצונה של משפחת שריד לרכך את המתח העדתי באמצעות מעברה לקריית שמונה.

קרית שמונה, 1977

מָה זֶה? שׁוֹאֵל בְּנִי,
וּמֵרָאָה עַל הַצְּלָקָת הַגְּדוֹלָה בִּירְכֵי הַשְּׂמָאֵלִית.
זֶה עֲשָׂה לִי יֶלֶד בְּשֵׁם מְנַחֵם עַל מִדְּרָגוֹת בֵּית הַסֵּפֶר
מִצַּדוֹת
בְּקִרְיַת שְׂמוֹנָה, מוֹל הַחֶרְמוֹן הַלְבֵן, בְּחֶרֶף 1977.
לָקַח שֶׁבֶר בְּקִבּוּק וְקָרַע אֶת הַמְּכַנְסִים וְחָרַט בְּתוֹךְ
בְּשָׂרִי.
מֵאִיזָה עֵדָה אַתָּה, רוֹמְנִי? שֶׁאֲלוּ כָּשֶׁהֲגַעְתִּי,
(אֲשֶׁכֶּנֶזִי מִסּוּג אַחַר לֹא רָאוּ שָׁמַיִם,
לֹא יָדַעְתִּי בְּדִיּוּק לְהַשִּׁיב.
רַק הַפְּצִי, בְּיָצָר קוֹיָם שֶׁל בֶּן תַּשְׁעָה, לְהִתְחַבֵּב
עָלֵיהֶם.
שְׁלוֹשׁ שָׁנִים גָּרְנוּ בְּדִירַת נֶשֶׁן,
שָׁנִים וְחֻצֵי חֲדָרִים, בְּלִי אִמְבִּטְיָה,
שְׁלוֹשָׁה יְלָדִים, קְטִינֹת בְּלִילוֹת,
דְּלוֹת מְרָצוֹן, רַק שְׁלֹא נִנְקָר עֵינַיִם,
וּבְכָל זֹאת אָמְרוּ הַיְלָדִים, זֶה מִתְנַשֵּׂא, הֲבֵן שֶׁל יוֹסִי,
חוֹשֵׁב אֶת עֲצָמוֹ יוֹתֵר מֵאַתָּנוּ.
בְּחָרְשֵׁת הָאָרְנִים בְּמוֹרֵד הָהָר
תָּקַע לִי הַיֶּלֶד מִיכָאֵל אֲגָרוֹף בָּאֵף.
הוּא הָיָה יָפֵה וְזָרִיז וּבְהִיר עֵינַיִם,
אַחַר כֵּן צָחַק וְקָרָא בְּקוֹל, אֲשֶׁכֶּנֶזִי פְּחָדוֹן.
שֶׁבִיל שֶׁל דָּם צִירְתִּי בְּדֶרֶךְ הַבֵּיתָה.
לִפְנֵי שְׁנֵכְנֵסְתִי בְּדִלְת נִגְבְּתִי אֶת עֵינֵי, אֲסוּר לְבַכּוֹת,
שְׁלֹא יֵרָאוּ אָבִי וְאִמִּי וְיִתְעַצְבוּ עַל לְבָם.

בְּשָׁנָה הָאַחֲרוֹנָה הִטִּילוּ חָרָם,
הוּא מִתְנַשֵּׂא, הַסְּבִירוֹ לַמּוֹרָה רִיקִי
בְּבֵית הַסֵּפֶר מִצַּדוֹת.
אוֹת קֵלוֹן טָבְעוּ בְּנִשְׂמֹתִי, בְּאִפִּי
הַשְּׁבֹר וּבִירְכֵי הַדְּקוּרָה.
רָאִיתִי אוֹתָם מְשַׁתְּעֵשְׂעִים לִיד
מִדְּרָגוֹת הַמְּרָכֵז הַמְּסֻחָרִי,
מְשַׁחֲקִים כְּדוֹרְגָל בְּפִדְשָׁה שְׁלִיד
הַמִּתְנַבֵּס,
הַשְּׁתוֹקֵקוֹתִי אֲלֵיהֶם, אֵף הֵם דָּחוּ
אוֹתִי כְּחַיָּה חוֹלָה.
מֵאֵז דָּבַק בִּי הַפְּחַד מִבְּנֵי אָדָם.
אֶת כָּל שְׁנֵאת הוֹרִיָּהִם נִקְמוּ בִּי,
בְּמִפְאֵי וּבְרִסוֹס וּבְקִבּוּצִים
בְּבִשְׂרֵי שְׁלֵמֹתִי אֶת חֶרֶן עוֹלֵי עָרֵב,
בְּשָׁנַת 1977, בְּקִרְיַת שְׂמוֹנָה.
אֲנִי אוֹהֵב לְשַׁמֵּעַ עִירָאקִים זְקִנִים
מְנַגְּנִים בְּעוֹד
וְהַעֲרָבִית שְׂגוּרָה עַל לְשׁוֹנֵי
מְרָאֵי כְּהָה וְשַׁעֲרוֹתִי שְׁחָרוֹת
אֲנָא, קָחוּ אוֹתִי,
גַּם אֲנִי רוֹצֵה לְהִיוֹת מְזַרְחֵי פּוֹאֲטִי,
הַנִּיחוּ עָלַי יְדֵיכֶם,
שִׁירוּ לִי,
רְפְּאוּ אֶת הַפְּצַע.

שיר הכאב של שריד מבקש לקרוא תיגר על מונופול הכאב והעוול המזרחי באמצעות שימוש בלקסיקון השפה הקורבנית שהם אימצו. הוא "נכנס לפרדס" הקורבנות על מנת לקצץ בנטיעותיו המזרחיות. דומה ששורשי המוטיבציה בשירו של שריד נטועים בשאיפה לנטרל את חצי הזעם, האשמה והכאב של משוררי "ערס פואטיקה" באמצעות המרת האמירה "עין תחת עין" באמירה "סבל תחת סבל". סבלו של הילד האשכנזי יוצר היפוך ביחסי הכוח והשליטה שדוברי השיח המזרחי הרדיקלי מיטיבים לנסח: הילד האשכנזי הופך בשיר זה מסמל שליטה לסמל דיכוי, ואילו האשכנזיות הופכת מנכס לנטל, ממותג יוקרה לעילה לבושה ולהסתרה, מכרטיס כניסה לתג מידור.

שירו של שריד הוא מעין דגם ובו שלושה מרכיבי יסוד במוטיב של ריאקציית ההתקרבנות האשכנזית:

א. לא רק אתם סבלתם, לא רק בכם התעללו, לא רק אתם הייתם חריגים, לא רק אתם סכרתם את כאב השפלתכם למול ההורים.

ב. מלבד זאת ששיר הכאב הוא מעין כרטיס כניסה ל"היכל הקורבנות הישראלי", הוא מבצע היפוך ביחסי הכוח: המואשם הופך למאשים, החזק נהפך לחלש, החלש הופך לאכזר ומעל לכול – המקרבן נהיה לקורבן, והקורבנות למקרבנים.

ג. המרכיב השלישי הוא היפוך בהצגת יחסי הדחייה-משיכה בין מזרחים לאשכנזים. קיימות עשרות עדויות כואבות של מזרחים על כישלון ניסיונם להשתלב בפרויקט כור ההיתוך הצברי ולהיות "צבר בין צברים". עדויות אלה מתארות כיצד התנפצו ניסיונות אלה למול סכר מבטי הבוז, הניכור, ההדרה והזלזול. השיר מחולל מהפך גם בסוגיה זו: כעת האשכנזי הרוצה בכל מאודו להשתלב ולהיות שייך, מוצא עצמו דחוי, מושפל ומוכה: "הִשְׁתַּקְקֵתִי אֲלֵיהֶם, אֲךָ הֵם דָּחוּ אוֹתִי כְּחִיָּה חוֹלָה".

מספר על היד וריסוס בדי־די־טי כסמלי סטטוס קורבניים

לפנינו מעין תהליך דיאלקטי סביב שאלת "מונופול הסבל". בראשית דרכה של המדינה, השואה (ה"אשכנזית") דורגה כדרגת הסבל הגבוהה ביותר ב"סולם ריכטר הקורבני", בעוד המזרחים נאלצו להצניע את כאבם ואת קלונם למול הסבל האולטימטיבי שעברו יהודי אירופה "שם" (יבלונקה, 2008). החל מראשית שנות

השמונים ניתן לזהות ניסיון של מזרחים לפרוץ את הסד המעקף של השואה, אשר שימש מעין "פילטר קורבני" המסנן ומדיר את הסבל שלהם. משלב זה ואילך מתפתח שיח לאורך שני נתיבים מקבילים: בנתיב האחד מפעל היסטוריוגרפי (חשוב וראוי) המבקש להרחיב את גבולות הגזרה של השואה ולהצביע על כך שגם מזרחים עברו את אימי השואה – בתוניסיה, באלג'יריה, במרוקו ובמדינות לא מערביות נוספות; ובנתיב המקביל מאבק הדורש הכרה בסבל של המזרחים בניסיון להיחלץ מהצל המחניק של הסבל האשכנזי כגורם המקשה והמעקף את כאב קליטתם המשפיל. את שיאו של תהליך זה ניתן למצוא בשירה של קלריס חרבון שהוצג לעיל והמסתיים בשורה: "מתי כבר לסבתא שלי יהיה מספר על הדי?" כמיהתה הפרובוקטיבית של חרבון למספר על ידה של סבתה היא קריאת תיגר על מונופול הסבל שניכסו לעצמם האשכנזים. זוהי קריאה לגליטימציה המעצימה את סוד הקסם הקורבני והדורשת שותפות שוות זכויות בשיח זה. דומה שהחוק הפיזיקלי שעל פיו כל כוח מוליד כוח נגדי במידה זהה חל גם על תגובת הנגד האשכנזית: דווקא לאור הצלחת המזרחים להמשיג את כאבם, באו אשכנזים וביקשו לומר שהם סבלו במידה שווה. עיון במאות תגוביות (טוקבקים) למאמרים אינטרנטיים העוסקים בשיח המזרחי מגלה אמירה החוזרת שוב ושוב בגרסאות דומות: "לא רק אתכם ריססו בדיי־טי אלא גם אותנו".²

במובן מסוים ניתן לראות את המחקרים ותכניות הלימוד על השואה של יוצאי ארצות אפריקה ואת השיח על הדיי־טי שחשו על בשרם גם האשכנזים, כשני צדי המטבע של הלגיטימציה הקורבנית. בשני המקרים יש רצון להרחיב את גבולות המגרש של הסבל: כשם שלא רק האשכנזים עברו את השואה, לא רק המזרחים ריססו בדיי־טי. זאת ועוד: העירוב בין הזעם האשכנזי נגד "הבכיינות המזרחית" לבין הצגת הקורבנות האשכנזית כלא פחות כואבת משמש עדות לאותו עיבוד כפול המבקש ליהנות מכל העולמות: גם לנטרל את מתקפת הקורבנות המזרחית וגם לאפשר לאשכנזים לקבל כרטיס חבר לגיטימי במועדון הקורבנות הישראלי. ביטוי מוחשי נוסף לרצון האשכנזי להתעטף בהילת הקורבן ניתן למצוא במאמרו של גלעד פדבה "עורו, עורו הפולניות! האישה האשכנזייה כקרבן של

2 בעת קליטת העלייה ההמונית בראשית ימי המדינה נהגו לרסס את כל העולים החדשים בדיי־טי (DDT), מחשש להתפשטות טפילים שהם אולי נשאו. המנהג השתרש בימי הבריטים שעשו זאת למעפילים שהם כלאו במחנות ובעיקר בעתלית. במרוצת השנים הפך הריסוס בדיי־טי לסמל להשפלת העולים החדשים עם כניסתם לארץ.

תעמולת-שנאה אשכנזיפובית" (פדבה, 2008). פדבה מוחה על כך שהסטראוטיפים המכוערים המודבקים למזרחים מוקעים ומותקפים בשיח הציבורי, בעוד איש אינו תובע את עלבונן של הנשים שמוצאן מפולין, המושמות ללעג ולקלס במגוון בדיחות גזעניות כלפי מוצאן. במאמרו הוא סוקר סרטי קולנוע ומבעים אחרים ומוצא שה"פולנייה" מוצגת בהם תמיד כאנטיפטית, פריג'ידיית, חונקת, קמצנית, רודנית, קרה, אטומה וכיו"ב. הוא מתאר את "הבניית הסטראוטיפ האנטי-פולני בתקשורת הישראלית" ושואל, "איך הפכה החברה הישראלית לגזענית כל כך כלפי נשים ישראליות ממוצא יהודי-פולני?" (שם, עמ' 24). כך מסיים פדבה את מאמרו: "הפיכתה של עדה מפוארת לקרבן של בדיחות מטומטמות לא מצחיקה אותי. עורו, עורו, הפולניות!" (שם, עמ' 28).

"הקורבנות משחררת"

את ריאקציית ההתקרבנות האשכנזית צריך למקם בהקשר רחב. תגובה זו היא דוגמה אחת מני רבות לאימוץ השיח הקורבני כשיח מכונן זהות בקרב החברה הישראלית. בספרי קורבנותם – אומנותם: משיח קורבני לשיח ריבוני (גן, 2014), אני מבקש להתחקות אחר מאפייני תופעת ההתקרבנות ולהצביע על המחיר שהחברה הישראלית משלמת על בולטותו הגוברת והולכת של השיח הקורבני והפיכתו למעין "עמוד אש זהותי". העובדה שבקרב האשכנזים – אלה שנתפסים כמקורבנים, כממסד, כקבוצה הגמונית – מתפתח שיח קורבני, גם היא רק דוגמה אחת מני רבות להיותו של שיח זה דרך המלך הפוסט-מודרנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית. מרוקאית ופולנייה, ילדי השמנת הקיבוצית וילדי המעברה ועיירות הפיתוח (המזרחים והאשכנזים), יהודים (הקורבנות) ופלסטינים ("הקורבנות של הקורבנות") – כולם מבקשים להשתתף בתחרות היוקרתית "קורבן נולד".

וכאן נשאלת השאלה: מה פסול בכך? מדוע יש לבקר את "אמנות ההתקרבנות"? התשובה היא שתסמונת הקורבנות המשחררת הפכה את השיח הקורבני משיח מתקן לשיח מנצח. הצורך המבורך וההכרחי להמשיג ולהשיג את קולם של המודרים, המושתקים והקורבנות השתנה והחליף את ייעודו: במקום ליצור תודעה קורבנית כאמצעי להיחלצות מהמצב, נוצרה תודעה קורבנית שייעודה ותוצאתה הן התבצרות ארוכת-טווח במעמד הקורבן. התבצרות כזאת מאפשרת בריחה מקבלת

אחריות אישית וחברתית לשינוי המצב, ומעניקה תג יוקרה שבצדו רווחים כלכליים, פסיכולוגיים ופוליטיים.

מן הראוי להבחין בין שני סוגי תהליכים של יצירת תודעה קורבנית. ישנו הבדל בין פיתוח תודעה קורבנית כתנאי ראשון והכרחי להמשגת העוול ולתיקונו, שיאפשרו בהמשך היחלצות מעמדת הקורבן, לבין פיתוח תודעה המבקשת לקבע זהות קורבנית על מנת להשיג את הערכים המוספים הנגזרים מעמדה זו. מוזר ככל שזה יישמע, להישארות בעמדת הקורבן אכן מתלווים רווחים וערכים מוספים: במישור הפסיכולוגי היא מאפשרת לזכות ביחס אמפתי, בחמלה, באהדה ובתשומת לב; במישור הכלכלי היא מאפשרת קבלת תמיכה ופיצויים; במישור הסוציולוגי הסבל משמש כמכנה משותף ליצירת קהילת טראומה שהקורבנות היא מעין דבק מלכד ומאחד שלה; במישור הפוליטי העמדה הקורבנית מאפשרת מינוף והשגת כוח אלקטורלי. ערכים מוספים אלה מסבירים את סוד הקסם הקורבני, הגורם ליחידים ולקבוצות לרצות להישאר בעמדה זו של "קורבנות משחררת" במקום להיחלץ ממנה. העובדה שאשכנזים רבים בחרו להמשיג את קורבנותם שלהם כתגובה למתקפת הקורבנות המזרחית מעידה על הכוח הטמון באימוץ עמדת הקורבן. הצגת הסבל האשכנזי כמשקל נגד מאזן לסבל המזרחי יוצרת מעין מאזן אימה קורבני.

רוחב היריעה של מסה זו אינו מאפשר למקם את הנושא הנחקר דרך מבט משווה, אך מן הראוי להעמיד תופעה זו בהקשר רחב יותר: מאזן האימה הקורבני המזרחי-אשכנזי דומה בחלק מהמוטיבציות העומדות בבסיסו למאזן האימה הקורבני היהודי-פלסטיני. בשני המקרים ניתן לעמוד על היווצרותן של קהילות קורבן שהעלו לדרגת אמנות את מבעי המשגת סבלן ומשתמשות בהם כאמצעי המנטרל את היכולת להכיר בסבלם של האחרים.

האם תשכיל החברה הישראלית לחלץ את עצמה מהתבוססות ורשדוש בביצת הקורבנות? האם נצליח לנתב את אנרגיית העשייה מהצגת העוול לחיפוש הדרכים להיחלץ ממנו? מסה זו מזמינה את קוראייה ליצירת שיח אחר, שיח ציבורי המבקש להמיר את המאמץ לנצח בתחרות "קורבן נולד" בגיבוש חברה המבקשת לקחת אחריות על עיצוב גורלה. חברה כזאת תכיר בעוולות העבר שהתרחשו בה, אך תנתב את כוח היצירה שלה לשם בריאת עתיד שונה.

מקורות

בר־יוסף, רבקה (1969). דסוציאליזציה ורסוציאליזציה. בתוך משה ליסק, בוורלי מזרחי ועפרה בן־דוד (עורכים), **עולים בישראל: מקראה (41–59)**. ירושלים: אקדמון.
גן, אלון (2014). **קורבנותם – אומנותם: משיח קורבני לשיח ריבוני**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

חסן, רועי (2013). במדינת אשכנז. **הארץ**, 31.10. נדלה מתוך:
www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2151769.

חרבון, קלריס (2009). הזעקה לא עוד. **הכיוון מזרח**, 18, 17–20.
חתוכה, שלומי (2014). בעיניים פקוחות. **הארץ**, 15.1. נדלה מתוך:
www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2216949.

יבלונקה, חנה (2008). **הרחק מהמסילה: המזרחים והשואה**, תל־אביב: ידיעות אחרונות.
כסלו, יורם (מפיק) ושמואל הספרי (במאי) (1994). **שחור** (סרט קולנועי). ישראל.
לוי, אמנון (במאי) (2013). **הפנים האמיתיות של השד הערתי** [סדרת טלוויזיה, ערוץ 10].
מלמד, אריאנה, (2013). הסדרה החדשה של אמנון לוי מפספסת, ובגדול. **Ynet**, 2.8. נדלה מתוך:

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4412760,00.html.

פדבה, גלעד (2009). עורו, עורו הפולניות! האישה האשכנזייה כקרבן של תעמולת־שנאה אשכנזיפובית. **הכיוון מזרח**, 18, 22–28.

נזרי, יגאל (עורך) (2004). **חזות מזרחית: הווה הנע בסבך עברו הערבי**. תל־אביב: כבל.
שוחט, אלה (2001). **זיכרונות אסורים: לקראת מחשבה רב־תרבותית**. תל־אביב: בימת קדם לספרות.

שטרית, סמי שלום (2004). **המאבק המזרחי בישראל**. תל־אביב: עם עובד.

שלום, גרשם (1975). **דברים בגו**. תל־אביב: עם עובד.

שריד, ישי (2014) קריית שמונה, 1977. **הארץ**, 5.11. נדלה מתוך:
www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2477604.